

Zafascynowana krymskim pejzażem

Barwne obrazy minionego świata utrwaliła dla nas Nina Żaba, malarka, dla której domem stał się Bachczysaraj.

Na dwóch kartach naszego tegorocznego kalendarza *Karaj tuwachtary*, sierpniowej i wrześniowej, znalazły się wykonane ołówkiem i węglem rysunki. Jeden, podkolorowany akwarelą, przedstawia ujęte od strony z boczna budynki najstarszych karaimskich kienes w Kale, drugi – ich dziedziniec z charakterystycznym portykiem jednej z nich. Na obu widnieje ten sam podpis: Nina Żaba, 1930 r. Odkąd pamiętam, wisiały w pokoju mojego Ojca i nie raz się wpatrywałam w nie, próbując wyobrazić sobie miejsce, które przedstawiały. Gdy w 2005 r. miałam okazję odwiedzić Krym, w Bachczysaraju, w domu należącym do dziadków Tamary Dubińskiej-Yaf zobaczyłam podpisany tak samo widok okolicznych skalistych wznieścień namalowany akwarelą, a potem w miejscowym muzeum jeszcze kilka prac tej samej artystki. Kim była malarka najwyraźniej zafascynowana Krymem, bo tak chętnie i często uwieczniająca jego pejzaże?

Nina Żaba (akcent na ostatnią sylabę) przyszła na świat w Tyflisie, czyli dzisiejszym Tbilisi, 30 maja (11 czerwca nowego stylu) 1875 roku w rodzinie Konstantego Aleksandrowicza Żaby i Emmy z domu Jurgenson. Jej ojciec, potomek polskiej rodziny szlacheckiej, służył w dyplomacji. Przebywał z misją w Konstantynopolu – nie znalazłam informacji, czy udał się tam z rodziną, mogę więc jedynie snuć przypuszczenia, że być może nad Bosforem zaczęła się fascynacja Orientem widoczna w pracach artystki, a także jej młodszego brata, również malarza, Alfonsa. Warto wspomnieć, że więzy pokrewieństwa łączyły ojca Niny, Konstantego ze znanym orientalistą i dyplomata w służbie rosyjskiej, Augustem Żabą (1801–1894), konsulem rosyjskim w Erzurum, który od 1866 r. prowadził badania nad językiem i literaturą ludową Kurdów tureckich.

Nina była środkowym z trójki dzieci – oprócz wspomnianego Alfonsa miała jeszcze starszego

brata, Aleksandra. W Tyflisie rozpoczęła naukę w Instytucie dla Szlachetnie Urodzonych Panien imienia Świętej Niny. Program nauczania oprócz przedmiotów ogólnych, języków obcych i muzyki obejmował też rysunek – na jego lekcjach dostrzeżono plastyczne uzdolnienia Niny.

Warunki do dalszego ich rozwijania znalazła w Cesarskiej Akademii Sztuk Pięknych w Petersburgu, do której wstąpiła w 1896 r. Pod kierunkiem Wasilija Wasiliewicza Mathé, znanego rytownika, studiowała grafikę. Studia ukończyła w 1903 r., przedstawiając jako pracę dyplomową grawiurę zatytułowaną „Wilhelm von Nassau według portretu Van Dycka”. Jej ulubioną techniką była jednak akwarela. W poszukiwaniu interesujących plenerów przyjechała w 1906 r. na Krym. Trafiła do Bachczysaraju, prowincjonalnego miasteczka pełnego

Ten rysunek Niny Żaby oraz drugi, który prezentujemy na stronie 25, znalazły się w naszym kalendarzu na 2014/2015 rok.

Fot. Beata i Mariusz Kowalewscy

Niedatowana akwarela przedstawiająca skalne płaskowyże w okolicach Bachczysaraju.

Życie krymskich Tatarów, ich stroje i obyczaje, były ulubionym tematem prac Niny Żaby.

Fot. Archiwum ZKP

reliktyw wspaniałej przeszłości i... została tam na prawie dwadzieścia lat. Z dawną stolicą chanów związała swe życie artystyczne i osobiste – zakochała się w miejscowym Tatarze, Maksudzie Osmanowie, który był jej przewodnikiem po urokliwych zakątkach Półwyspu. Po ślubie Nina przeprowadziła się ze stołecznego Petersburga na ówczesne przedmieścia Bachczysaraju, do wioski Sałanczuk (Sałaczyk, obecnie Starosel'e). Uczyla w miejscowej szkole artystycznej i intensywnie tworzyła. Spod jej pędzla – lub ołówka – wyszły liczne widoki miasta i jego okolic, zabytkowych budowli i tradycyjnych domów, jak też portrety i sceny z udziałem ludności tatarskiej. „Brama Czufut-Kale”, „Góra Tepe-Kermen”, „Chańskie łaźnie”, „Dziewczynka z Koranem” to tytuły niektórych jej prac. Odznaczają się one nie tylko walorami artystycznymi, lecz także etnograficznymi i historycznymi. Z niezwykłą precyzją uwieczniła na nich obraz świata, który bezpowrotnie odszedł w przeszłość: tradycyjną miejską zabudowę, tatarskich rzemieślników i rolników, nieskażoną przyrodę. Jej urokliwe akwarele oznaczające się żywą kolorystyką i kreślone wprawną ręką rysunki cieszyły się popularnością wśród miejscowych miłośników sztuki i turystów odwiedzających Bachczysaraj, w szerszych kręgach pozostawała jednak mało znana i doceniana. Choć jeszcze w czasach studenckich wzięła udział w kilku wystawach, jej obrazy rzadko były wystawiane. Dopiero w 1967 r. w Samarkandzie z inicjatywy innej krymskiej malarki, Eleny Nagajewskiej i pisarza

Fot. Archiwum ZKP

Idrisa Asanina zorganizowano ekspozycję dzieł artystów związanych z Krymem, w tym także prac Niny. Przeważająca część dorobku malarki nadal znajduje się w rękach prywatnych. Znaczącą kolekcję ponad 30 akwarel i rysunków zgromadził Asanin, posiada je w swoich zbiorach niewielkie bachczysarajskie muzeum. Wskutek tego rozproszenia rzadko kiedy są eksponowane. Ostatnią ku temu okazją była wystawa zorganizowana w 2012 r. w 45 rocznicę samarkandzkiej ekspozycji. Ale samodzielnej wystawy twórczość Niny Żaby jeszcze się nie doczekała.

Krymski okres w życiu Niny dobiegł końca wraz z kresem świata, który utrzymywała. Jeszcze w czasie I wojny światowej współpracowała z bratem, Alfonsem Żabą, również absolwentem petersburskiej Akademii Sztuk Pięknych i uznanym malarzem batalistycznym, przy tworzeniu artystycznych wizji wojennych epizodów dla czasopisma „Lukomor'e”. Wybuch rewolucji i wojny domowej spowodował tragiczne zmiany w życiu prywatnym artystki. Jej mąż został zastrzelony. Po jego śmierci malarka zdecydowała się opuścić Krym. W 1923 lub 1924 r. przeniosła się do Piotrogradu, gdzie mieszkał jej brat. W późniejszych latach oboje jeszcze niejednokrotnie odwiedzali Półwysep, lecz na stałe Nina nie wróciła tu już nigdy. Nadal malowała, a plonem jej krymskich plenerów była seria popularnych pocztówek przedstawiających krajobrazy Krymu i życie jego tatarskich mieszkańców. Ponoć dla wielu Tatarów wywiezionych w ramach represji po II wojnie światowej pocztówki te stały się jedyną pamiątką utraconej ojczyzny.

Nina Żaba zmarła w lutym 1942 r. w czasie blokady Leningradu, dzieląc wraz ze swoim bratem los miliona mieszkańców tego miasta. Pozostawiła po sobie jaśniejące żywymi barwami, nakreślone subtelną kreską obrazy Krymu, jego wzgórz i dolin, meczetów i grobowców, pałaców i zwykłych domów, i jego tatarskich mieszkańców, ich strojów, obyczajów, codziennego życia – a także, jak obrazki z naszego kalendarza, widoki miejsc bliskich sercu Karaimów.

Anna Sulimowicz

Post scriptum

Szukając informacji o życiu i twórczości Niny Żaby, na jednym z forów poświęconych petersburskim artystom znalazłam wpis ciotecznej prawnuczki artystki, Evgenii Drigo, która odziedziczyła widać artystyczne geny, bo również jest

malarką. Evgenia, z którą Mariola Abkowicz nawiązała kontakt, potwierdziła i uzupełniła dane biograficzne o przekazy rodzinne. Dowiadujemy się z nich, że ojciec Niny miał tytuł rzeczywistego radcy dworu i zasiadał w Dumie Państwowej. Matka, dystyngowana i nieco surowa dama, mówiła po rosyjsku z obcym akcentem, a wnuczki, od których wymagała ceremonialnego dygania, co wieczór przed pójściem spać musiały życzyć babci dobrej nocy, co stanowiło specjalny rytuał.

Niekonwencjonalny związek Niny z tatarskim przewodnikiem został jednak przez Emmę, jak i resztę rodziny, zaakceptowany – z zachowanych listów wyczytać można serdeczny stosunek do jej męża, nie robiono też Ninie wyrzutów, że dla miłości zrezygnowała z kariery artystycznej, że nie uczestniczy jak jej brat w wystawach krajowych i zagranicznych.

Całą rodzinę Żabów łączyły z Krymem wyjątkowo bliskie więzi. Starszy brat Niny, Aleksander, ożenił się z koleżanką siostry z Instytutu Świętej Niny, Tatianą Fiodorowną Arwanitaki, z pochodzenia Greczynką. Jako inżynier w latach 1909-1910 prowadził na Krymie prace melioracyjne, potem z żoną i dziećmi zamieszkał w Symferopolu w wynajętym domu. W 1917 r. osiedli tam na stałe. Młodszy brat, Alfons, mieszkał z matką w Petersburgu, ale co roku przyjeżdżał na Krym na plenery.

„Ponoć Nina była bardzo piękna, ciemne włosy nosiła splecione w warkocz upięty dookoła głowy na kształt korony, potem je ścięła. Mówiono mi też, że była uparta, niezależna i utalentowana. Niewiele kobiet zostawało malarzami i wyjeżdżało daleko od rodzinnego domu” – napisała Evgenia o swej ciotecznej prababce.

Po wyjeździe z Krymu Nina pomagała bratu przy ilustrowaniu książek, malowała ludowe stroje tatarskie, ale w nowej rzeczywistości jej prace nie cieszyły się zainteresowaniem. W czasie wojny część rodziny objęła ewakuacja, Nina i Alfons zostali w Leningradzie. Zmarli w czasie blokady – według informacji, jakie dotarły do krewnych, z głodu, nie mając sił, by otworzyć otrzymaną konserwę. Inna wersja wydarzeń mówi o pocisku, który uderzył w ich pracownię, zabijając oboje. Na kamiennej tablicy w siedzibie Związku Artystów Petersburga wśród poległych w czasie blokady figuruje imię Alfonsa Żaby. Niny tam nie wymieniono...

Ale są tacy, którzy dbają, by twórczość Niny nie została zapomniana i zyskała należne jej uznanie. Miłośnikom przeszłości Krymu marzy się wydanie katalogu jej prac. Trzymamy kciuki, by im się to udało!

Fot. Beata i Mariusz Kowalewscy

Opracowania wykorzystane przy odtwarzaniu życiorysu Niny Żaby:

E. Konovalov, *Novyj polnyj biografičeskij slovar' russkich chudoźnikov*, Moskwa 2008.
Chudoźniki narodov SSSR. Biobibliografičeskij slovar', ułożył O. E. Volcenburg, red. T. N. Gorina, Petersburg 1995.

Źródła internetowe:

Zarema Chajredinova, *Bachčisaraj v tvorčestve Niny Žaba, k 130-letiju chudoźnicy*, http://museum.qirim.org/ekspo/Nina_zhaba/nina.swf. Data dostępu: 07.09.2014 r.;
 Murvet Bekirova, *Kartiny – chraniteli istorii i samobytnoj kul'tury krymskich tatar*, <http://www.goloskrima.com/?p=7148>. Data dostępu: 07.09.2014 r.
 Elena Šastun, *Iz Peterburga – na okrainu Bachčisaraja*, <http://www.ki.rada.crimea.ua/index.php/2011-03-13-12-08-25/7862-2012-11-13-07-28-32>. Data dostępu: 07.09.2014 r.
 El'mara Mustafa, *Muzej isskustv pokazyvaet Krym glazami chudoźnikov načala XX veka*, <http://www.avdet.org/node/5402>. Data dostępu: 07.09.2014 r.
Žizn' Kryma glazami chudoźnikov pervoj poloviny XX veka, http://crimean.org/krim/maqaleler/ce-miyet/8923-news_3300. Data dostępu: 07.09.2014 r.;
<http://artstil.com.ua/ru/authors/view/жаба+нина+константиновна.html>;
<http://www.poluostrov-krym.com/dostoprimechatelnosti/muzei-kryma/hudozestvenny-musei.html>;
Bachčisaraj v literature i isskusstve, <http://www.onixtour.com.ua/books/91c2h16/part03.htm>
<http://www.art-bulvar.com/painter.php?id=90>. Data dostępu: 07.09.2014 r.